

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 5 Issue 4, Special Issue on Lausanne, p. 125-137, July 2013

Lozan Konferansı Öncesinde Batı Anadolu'daki Muharebelerin Batı Basınına Yansımaları

The Reflections of the Battles in Western Anatolia on the Western Press Before the Lausanne Conference

Dr. Dilara USLU

Sakarya Üniversitesi- Sakarya

Öz: Bu makale Milli Mücadelede Batı cephesi muharebelerinin Batı basınına yansımalarını inceleyerek, bu dönemde Batı basınının Sevr Antlaşmasını uygulamaya koyma hevesinden vazgeçmediğini tespit etmektedir. Lozan Konferansı'nın oluşumuna zemin hazırlayan Milli Mücadelenin Batı cephesi muharebeleri 6-11 Ocak 1921'de Birinci İnönü Muharebesiyle başlamış ve iki yıl sürmüştür. Yunan kuvvetleri Kütahya-Eskişehir muharebesi dışında kalan muharebelerde başarısız olmuş ve Anadolu macerasını sonlandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lozan Konferansı, Milli Mücadele, Batı Anadolu, Yunanistan, Batı Basını

Abstract: This article examines the reflections of Western battles of the Turkish Independence War on the Western press and explores that the Western press still hoped to revive the defunct Sevr Treaty (1920). The Western front battles of the Turkish Independence War, which paved the road to the Lausanne Treaty of 1923, started with the İnönü battle (6-11 January 1921) and lasted two years. Unsuccessful in all battles except the Kütahya-Eskişehir battles Greek forces ended their Anatolian adventure.

Keywords: Lausanne Conference, Turkish Independence War, Western Anatolia, Greece, Western Press

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde müttefik devletler, Türkleri Avrupa'dan ve hatta Batı Anadolu'dan atma düşüncelerini gerçekleştirmek maksadıyla harekete geçmişlerdir. Savaşın mağlup devletleri arasında yer alan Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve kendilerine bağlı yaşayacak devletler oluşturmak için çalışmalara başlamışlardır. Paris Barış Konferansı ile başlayan süreç Batı Anadolu'da Yunanlılar ile Türklerin karşı karşıya gelmesiyle devam etmiştir. Bu dönemde Batı Anadolu'da yerleşik halde bulunan Rumların çoğunun, Yunanlıların tarafında yer aldıkları görülmektedir. Zaten bölgeye yapılan Yunan harekâtının "bahane"si olarak sunulan "iddia"; Rumların, Yunanistan'ın bağımsızlığından sonra Yunanlıların Osmanlı dahilinde kalan parçası olduklarıdır. Ayrıca Rumların, yaşadıkları bölgede çoğunluğu da sağladıkları iddia edilmiştir. Sahte istatistikler ortaya

koyan Yunan Başbakanı Venizelos'un çabalarıyla müttefikler nezdinde "Rumlar ile Yunanlılar birleşmelidir" fikri benimsetilmeye çalışılmıştır.

1. Lozan Konferansı Öncesinde Muharebelerle İlgili Basına Yansıyan Değerlendirmeler

1.1. Batı Anadolu'daki Muharebelerin Genel Değerlendirmesi

Büyük Taarruz ile yaklaşık iki yıl süren muharebeler neticesinde yüzü gülen taraf Türkler olmuştur. Yunanlıların Anadolu'da başarısız olma ihtimalini düşünmeyen müttefik kuvvetler tam bir şaşkınlık içerisindeydi. Yunanlılar ise İzmir ile ilgili planlar yaparken "din kardeşleri" olarak gördükleri Rumlarla birleşme umudunu da yitirmişlerdir. Bu kez İngiliz ve Fransız gazeteleri Yunanistan'ı şiddetli şekilde eleştirmektedir. Batı basınındaki değerlendirmelerde artık Yunanlılar "üvey evlat" muamelesi görmektedir.

W. P. Reeves, The Times'a gönderdiği mektubunda, Yunanistan'ın "riskli bir savaş kumarına daldığını" ve bu nedenle Yunanistan'ın, Avrupa'daki sakinlik ve rahatı tehlikeye sokan bir "barış bozucu" olduğunu yazmaktadır. Sözlerinin devamında "Artık tek yapılması gerekenin Ankara'dakileri memnun ederek Yakın Doğu Hristiyanlarının rahatlarını temin etmek olduğunu" ifade etmiştir. Şu halde Müttefikler tarafından savunulan diplomatik önlem; Yunan ordularının Anadolu'dan çekilmesi yönündedir. Dahası, Türk hâkimiyetinin Anadolu'da yeniden sağlanması, fakat ülkenin kısıtlı bir toprağının Yunanlılar tarafından çevrilip burada Rumların Müttefikler tarafından garanti edilen bir özerkliğe sahip olması konuşulmaktadır. Buna ek olarak Fransa, Trakya'nın bir kısmının Yunanlılardan alınmasını istemekteyken İtalya tümünden mahrum bırakılması taraftarıdır. Üç büyük güç sadece Yunanistan'ın ne kadar kaybedeceği konusunda görüş ayrılığına düşmektedir. İngiltere Yunanistan'ın yeni kazandığı toprakların yarısının, Fransa dörtte üçünün, İtalya ise hepsinin Yunanlıların elinden alınması düşüncesindedir. Bununla birlikte Yunanistan'ın sadık müttefik olarak Makedonya cephesinde en takdir edilmeyen görevleri üstlenerek arkalarında yer aldığı unutulmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Reeves'e göre; "Eğer Yunan güçlerinin gitmesi sağlanacaksa, yerine İngiliz gücü ve prestiji gelmelidir. Bu sayede Anadolu Hristiyanları terk edilmiş olmayacak ve etnik imha gerçekleşmeyecektir." Sözlerini "Eğer Yunan ordusunu kaybedersek, Yakın Doğu'da bugüne kadar sahip olduğumuz en ucuz arkadaşça gücü de kaybetmiş oluruz. Ve eğer böyle yaparak Ankara Hükümeti'nin İstanbul'da zafer kazanmasına izin verirsek, bu, zamanımızın ekonomisinin en pahalı parçası olur" şeklinde sonlandırmıştır.¹

Christian Science Monitor ile röportaj yapan bir Yunan bakan ise şunları söylemiştir; "Biz Asya barbarizmine karşı Hristiyanlık ve Avrupa halklarının tarafında savaşıyoruz. Yüzyıllar boyunca Helen ırkının tarihi, özgürlük için ölmenin ve birbirini izleyen savaşın tarihi olmuştur ve şuan ki çarpışma bunu kanıtlamaktadır ki hala bu kutsal amacı savunmak için gönüllüler hep var olacaktır."²

Yakın Doğu sorunu, uzun zaman çözümsüz kalan tüm diğer uluslar arası sorunlar gibi, dallanıp budaklanmaya devam etmekte ve dikkat etmeyi gerektirmektedir. Yunanlılar Ankara önlerindeki konumlarından geri çekilirken görünüşe bakılırsa daha fazla taşıt ve cephane kaybına uğramadan gitmeye çabalamaktadır. The Times muhabiri Türkiye ve Yunanistan savaş yüzünden ekonomik olarak mahvolmadan, batının arabuluculuk yapması

¹ The Times, June 30, 1921.

² Christian Science Monitor, September 21, 1921.

gerektiğini vurgulamaktadır. Yunanlıların geri çekilirken tüm köyleri yakıp yıktıklarından bahsetmektedir.³ Rumların çoğunun da bu faaliyetlerde yer aldıkları arşiv belgeleriyle ortaya konmuştur.⁴

Yakın Doğu'yu ilgilendiren en büyük sorunun, kimsenin meselenin en ufak gerçekleriyle dahi yüzleşmek istememesi olduğunu mektubunda bildiren bir okuyucu The Times editörüne son olayların, Rumların ve Türklerin, Yunan işgalinden önceki gibi birlik içinde yaşaması olanağını ortadan kaldırdığını ifade etmiştir. Ona göre; Türkler İyonya'da bir Yunan Hükümeti kurulmasını asla kabul etmeyecektir ve müttefik güçler bunda ısrar ederse bu savaş devam edecektir. Tamamen Türklerden oluşan bir yönetimin kurulmasının da mümkün olmayacağını belirtmiş, geriye tek çözüm yolunun kaldığını söyleyerek bunu şöyle açıklamıştır: “Büyük, yarı özerk ve yabancı bir valisi olan bir Türk vilayeti. Yarı Giritli yarı Arnavutlardan oluşan karışık bir jandarma teşkilatı oluşturmak ve bunları İngiliz subaylarının yönetimi altına yerleştirmek”.⁵ Türklerin Anadolu toprakları üzerinde tek başına söz sahibi olmamasına dair sahte belge ve bilgilerle haberler yapılmasının arka planında, Lozan Konferansı öncesi kamuoyunun ve müttefik devletler temsilcilerinin bölgedeki Rumlar konusunda onları etki altına almak düşüncesinin yattığı açıkça görülmektedir.

The Times'ın İstanbul'daki muhabiri Sevr Anlaşması'nda şekillendirilen hatalı diplomasinin İzmir ile İyonya'daki sonuçlarını değerlendiriyor ve Anadolu'daki mevcut politik sistemin ekonomik ve coğrafik olarak sağlıksız olduğu sonucuna varıyordu. Ayrıca İzmir ile ilgili bilgiler verdiği kısımda Türklerin bölgeye hiçbir katkısı olmadığı iddiasında bulunmuştur:

*“İzmir Türkler için her zaman ‘‘Gavur İzmir’’ olmuştur ve bugün şehir her zaman olduğundan daha çok gayrimüslim barındırmaktadır; çünkü 200 bin kişilik bir Yunan deniz ordusunun üssü ve ordunun karargahıdır. Ve Osmanlı Rumları ve Yunanlılar nüfusun yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Hatta, deniz kenarında ya da ticari merkezlerde yürüdüğünüzde tüm nüfusun Rum olduğunu düşünebilirsiniz. Eğer İzmir’de bir Türk nüfusu varsa da bu nüfus İzmir’in büyümesine ve şehrin gelişmesine, zenginleşmesine doğrudan bir katkıda bulunmamıştır. Şehirdeki Türk unsuru, toplumsal kesimin iki ayrı ucunu temsil etmektedir: toprak ağaları ve vasıfsız işçiler ile az sayıda memur ve esnaf. Bankerlerin, çoğu aracılık işi yapan önemli tüccarların ve profesyonel sınıfa ait kişilerin tümü Türk olmayan kişilerdir. Daha geniş iş kolları Avrupalıların ellerinde bulunmakta, vasıflı işçiler ise çoğunlukla Rumlardan oluşmaktadır. Şehrin dışında ve İzmir’in Sancak bölümünün büyük bir kısmında, Türk çiftlikleri olmasına karşın Rumlar çoğunluktadır.”*⁶

Batı Anadolu'daki muharebelerle ilgili Batı basınında çıkan haberler incelendiğinde muharebelerin kaybedeni Yunanlıların, müttefik güçler tarafından yalnız bırakıldığı ve bundan dolayı maddi manevi destekten yoksun kaldıkları için mağlup oldukları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Atina'da Kral Konstantin'in bütün Yunan milletine “felakete alışmayı” tavsiye eden beyanati Yunan basınında yer almıştır.⁷ Diğer yandan İzmir Başpiskoposu'nun Venizelos'a 7 Eylül'de yazdığı mektup da oldukça dikkat çekicidir. “Aziz dostum ve

³ *The Times*, September 27, 1921.

⁴ **bkz.** *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922, c.I*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009).

⁵ *The Times*, September 29, 1921.

⁶ *The Times*, November 26, 1921.

⁷ Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988), 138.

kardeşim” diye hitap ettiği Venizelos’a “*Sevr Antlaşması’nı kurtarmak bir yana, yalnız Küçük Asya’daki değil aynı zamanda Trakya’da ve belki de Makedonya’daki kayıplar içerisinde hiç değilse tüm Yunan ulusunu kurtarmak için hala zamanımız var*” diyerek bölgede kalan “soydaşları”nın kurtarılması gerektiğini belirtmektedir.⁸ Bununla beraber bölgedeki Hristiyanların özellikle de Batı Anadolu’da yoğun bir nüfusa sahip olduğu iddia edilen Rumların, durumunun şimdi ne olacağı ile ilgili çözüm önerilerine yer verilmiştir. Savaşın kaybedilmesiyle Rumların “katliam” a uğramalarının engellenmesi için müttefikleri göreve çağırın yazılar söz konusudur. Bu korkunun arkasında Türklerin, Yunanlıların İzmir’i 15 Mayıs 1919’da işgal ederken yaptıkları katliam ve tecavüzlerin karşılığını almak isteyecekleri endişesi bulunmaktadır.

1.2. Anadolu’daki Muharebelerle İlgili Basında “Katliam” İddiaları

Batı Anadolu’daki muharebeler sırasında yaşanan ölüm hadiseleri Batı basınına “Türkler katliam yapıyor” şeklinde lanse edilmiştir. Bu konuyla ilgili Batı basını incelendiğinde Türklere karşı olumsuz propagandanın her türlüünü kullanmaya çalışan Yunanlıların, Batı basınında istedikleri tarzda haberleri yayınlattıkları görülmektedir. Çeşitli isimsiz mektuplar, herhangi bir kaynağa dayanmayan belgelerle Türklerin Rumlara “katliam” yaptığı haberleri yayınlanmaktadır. Bu şekilde yapılan haberler ve yorumlarla Lozan Konferansı öncesinde Rumların ve Yunanlıların Batı Anadolu’da hak iddia etmeleri için zemin hazırlığı yapılmaktadır. Konuyla ilgili haberlerin en çok yer bulduğu gazetelerin başında The Times gelmektedir. Lewis Bailey imzalı bir mektubu sütunlarına taşıyan gazete, savaş süresince ve ateşkesin ilan edildiği geçen yıla kadar bu kişinin Anadolu Konsolosu olarak görev yaptığını belirtmekle beraber Türklerin Hristiyanlara ve Yunanlıların Türklere nasıl davrandıklarını gördüğünü ifade eden bir yazı yayınlamıştır. Bu mektupta; Yunan fikrinin medeniyeti temsil ettiği ve yönettiği ırkların iyi niyetini kazanmış oldukları belirtilirken, Türk yönetim fikrinin ise, “idaresi altındaki Türk olmayan ırkların yok olmalarının daha iyi olacağı” şeklinde hareket ettiği ifade edilmiştir. Bu ifadelerle her iki milletin davranışlarını karşılaştırdığı iddiasındadır.⁹

“Hristiyan Tebaanın Korunması” başlıklı bir diğer mektupta ise Yunanlılar ve Türklerin işledikleri “katliamlara” gönderme yapılmaktadır. Burada, 1919’da Yunan ordusu İzmir’e girdiğinde olduğu gibi şimdi de, Yunanlılar ve Türkler arasındaki çarpışma üzerinde durulmuştur. Bu olayın iki taraf üzerinde de güçlü duygular uyandıracığı düşünülerek bu sebepten Yunan Hükümeti ordularının, yoğun nüfuslu Türk mahalleleriyle temasını önlemek için özellikle kendi mahallelerinden geçen dolambaçlı bir yoldan ilerlemesi talimatında bulunmuştur. Fakat bu emirler Yunan ordusunun başındakiler tarafından göz ardı edilip orduların Yunan ve Türk dolu caddelerden geçerek yürüdüklerinden dolayı çarpışmaların gerçekleştiği ve yüz kişiye yakın insanın hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Mektubunun devamında; “Her Yunan dostu kişinin bu felaketten utanacağı”na dair ifadeler yer verilmiştir. Ayrıca Venizelos’un Türklere yapılanları “mekruh bir suç” olarak tanımladığını belirterek, bu olaylar hakkındaki İzmir Komisyonu’nun raporunun içeriğinden bahsetmiştir. Bununla beraber nereden bakılırsa bakılsın bu çarpışmanın Rumların ve Türklerin normalde beraber barış içinde yaşadığı bir şehirde gerçekleşmesinin utanç verici olduğunu, fakat bunun Türklerin yaptığını iddia ettiği toplu katliamlarla

⁸ Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002), 428.

⁹ *The Times*, March 2, 1921.

karşılaştırılmayacak bir olay olduğu yorumunu yapmaktadır. Ayrıca “Anadolu'nun talihsiz evlatları” olarak nitelediği Ermenilerin ve Rumların mallarının çalınmasının, hesaplı gerçekleşmiş bir olay olduğunu ve küçük düşürücü aşağılamaların Büyük Savaş'tan beri yaşandığını söylemektedir.¹⁰

Bununla birlikte “*Yakındoğu'daki tüm savaş anılarının en trajik ve sadist olanının yaşandığı yer*” olarak tasvir edildiği Aydın bölgesinde yüzlerce Rum ve Ermeni kadın, çocuk ve rahibin, isimsiz mezarlarda uzanmakta oldukları ve 1919 yazında Türkler tarafından yapılan katliamın kurbanları olarak lanse edildiği haberi gazete sütunlarında yerini almıştır. Bununla ilgili yazının devamında;

“Kolonları parçalanmış binlerce ev, halkın şehitliğinin sessiz tanıklığıdır. Kurban edilmelerinden bu yana iki yıl geçmesine rağmen düştükleri yerde ne mezar taşı, ne haç ne de bir çelenk izi. Kasaba ürkütücü bir yalnızlık ve yıkım oyunu sergilemektedir ki bu Fransa'daki yıkık şehirlere benzemektedir. Fakat buradaki senaryo Fransa'daki köylerde olanlardan biraz daha korkunçtur ki Fransa'dakiler en azından kaçma şansına sahiptiler. Onlar Yunanlılar geri çekildiğinde Türkler tarafından katledildi ve kurbanların birçoğu yanarak ölüme bırakıldı. Küçük merkez kilisesinde öldürülen talihsiz rahiplerin izleri görülecektir. Karanlık ve enkaz saçılmış dar yollar içinde yas tutan kasvetli kadın ve kızlar hayalet gibidirler. Yüzleri çektikleri acı ve ızdırap hakkında hikâyeyi anlatmaktadır. Hepsi katliamda akrabalarını kaybettiler. Bazıları amaçlarını kaybettiler.”¹¹

şeklinde Türklerin, Rumları öldürdüklerini yazmaktadır. Buna benzer ifadelerle Yunanlıların acı çeken Rumlara yardıma gittiği iddiasına kamuoyu oluşturmaya çalışılmaktadır. İşin ilginç yanı; Türklerin yüzyıllardır hiçbir zaman kullanmadıkları işkence yöntemlerini kullanmış gibi gösterilmeleridir.

Christian Science Monitor ise “Türkler Hristiyan Köylerinin Nüfusunu Azaltıyor” başlıklı haberinde Türklerin iki çareye başvurduklarını buna göre ya Anadolu'da Hıristiyanları sistematik kılıçtan geçirmeye başlamak, ya da ayrı ve son bir savaş için hazırlanmak kararında olduklarını yazmaktadır. Bununla birlikte “Mustafa Kemal Paşa'nın yıkıcı sınır dışı, yağma ve katliam işlemlerini sistematik bir şekilde uyguladığı” iddiası yer almaktadır. İstanbul'daki Rum ve Ermeni patriklerine gelen sayısız raporun Türk ordusu tarafından yapılmış olan büyük yıkıma işaret edildiğini eklemektedir. Hıristiyanlara saldırması için sayısız kanunsuz çete oluşturulduğu, ya da Hıristiyanlar üzerine çok ağır vergiler koyarak onların zor durumda bırakıldığına¹² dair haberlere yer verilerek kamuoyunun ilgisi sıcak tutulmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan İngiliz Hükümet lideri Austen Chamberlain Avam Kamarası'nda Dışişleri Bakanlığı'nın Fransız, İtalyan ve Amerikan hükümetlerine, Türk milliyetçilerine yönelik Anadolu'daki Hıristiyan azınlıklara karşı barbar davrandıkları iddiasının ortak bir şekilde araştırılması için teklifler gönderdiğini belirtmiştir. Chamberlain, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komisyon Üyesi'nin 10 Mayıs tarihli iki telgrafını okumuş ve akabinde konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“Türkler, yaklaşık yedi yıldır süren bu vahşetin müttefik kamuoyunu ve müttefik politikalarını kötü yönde etkileyeceğine dair uyarıldı ve onlar hakkında protestolar yapıldı. Bu uyarılar ve protestoların bir etkisi olmadı. Bahsi geçen zalimlik ve barbarlığın Türkler tarafından Anadolu'daki Hristiyan azınlıkları yok etme

¹⁰ *The Times*, March 10, 1921.

¹¹ *New York Times*, August 29, 1921.

¹² *Christian Science Monitor*, October 25, 1921.

politikasının bir parçası olarak sürdürüldüğünü ortaya koyuyor. Bu azınlıkların korunması ile ilgili ciddi sorumluluklar almış olan Majesteleri'nin Hükümeti, bu tür raporların araştırılmamasına ya da bu tür olayların kontrolsüz kalmasına izin veremez."¹³

Diğer bir haberde ise İngiliz hükümetinin Türklerin en son vahşetlerine olan kızgınlıkları, onların İngiliz Yakın Doğu politikasına ilgisini arttırdığı belirtilmiştir. Yunanlıların da istediği tam da budur. Basın yoluyla yapılan propaganda çalışmalarının arkasında Anadolu'daki Rumların kurtarılması bahanesiyle ideallerini gerçekleştirmek yatmaktadır. Bununla beraber Yunanlıların Anadolu'nun bazı kesimlerinde Türkleri katlettiklerinin doğru olduğu ifade edilmekle beraber hem onların cinayetlerinin daha az sayıda olduğunu hem de bu tarz hareketlerin yıllardır Türklerin boyunduruğu altında yaşamaktan doğan nefretten ileri geldiği belirtilmiştir.¹⁴

Bütün bunların sonucunda Fransız Hükümeti İngilizlere, Türklerin Yunanlılara yaptığı katliamların incelenmesi için bir komisyon kurulmasını belirtmiş, bununla birlikte daha sonra özellikle Müslümanları ilgilendiren İzmir bölgesine de Yunanlara karşı yapılan suçlamaları araştırmak için benzer bir komisyon gönderilmesini teklif etmiştir. Hükümet lideri Austen Chamberlain Avam Kamarası'nda Türk bölgesinde yapıldığı iddia edilen vahşetin araştırılması için teklif edilen uluslar arası soruşturma hakkında konuşurken, doğru bilgi almak adına, incelemeler için müttefiklerden ve Amerika Hükümeti'nden İzmir ve Karadeniz bölgelerine de memur göndermesini isteyecektir. Chamberlain; müttefiklerden, Amerikan Hükümeti'nden ve de Ankara Hükümeti'nden cevap almadan kaç araştırmacının gideceği ve ne zaman başlayacaklarına dair bir şey söyleyemeyeceğini ifade etmiştir. Eğer diğer devletler komisyoner göndermeyi kabul etmezlerse, İngiliz Hükümeti kimin ne vahşet yaptığını rapor edecek bir komisyoner gönderecektir.¹⁵

Belirli bazı koşullarda altında, Ankara hükümeti, Avam Kamarasında Austen Chamberlain tarafından taslağı yapılan, İngiliz hükümetinin, sözde Türk mezalimi hakkında uluslararası soruşturma teklifini kabul edeceğini ilan ediyordu. Bu konuyla ilgili koşullar basında şu şekilde yer almıştır:

- a) Soruşturma komisyonu müttefiklerin yanı sıra, Amerikan, Türk ve Rus komisyonunu da içermelidir.
- b) Komisyon üyeleri, Anadolu'nun güvenini kazanmış ve tarafsız kişiler olmalıdırlar.
- c) Anadolu'daki askeri durum araştırması ayrı tutulmalıdır.
- d) İncelemeler, mezalimlerin yapıldığı bölgelerde yapılacaktır.
- e) Benzer bir araştırma Yunan işgali altında kalan alanlarda da yapılacaktır, Milliyetçi hükümet, Türklerin katledildiği yerlerle ilgili bilgiye sahip olanlardan bir komisyon temin edecektir.
- f) Soruşturma komisyonu sonuçları, kamuoyuna duyurulacaktır.
- g) Eğer Chamberlain'in suçlamaları asılsızsa, milliyetçi hükümet tam özrü kabul edecektir.
- h) Eğer soruşturma, Anadolu'daki ve Marmara kıyılarındaki Müslümanların katliamını ortaya çıkarırsa, Rumlardan tazminat istenecektir.

¹³ *New York Times*, May 16, 1922.

¹⁴ *New York Times*, May 17, 1922.

¹⁵ *New York Times*, May 18, 1922.

i) Eğer yukarıdaki koşullar kabul edilirse, Ankara hükümeti soruşturmanın nesnesi olmayacaktır.

Chamberlain'in konuşmasına yapılan yorumların genel eğilimi ise, konuşmanın barış görüşmelerini bozmak için tasarlanmış geniş bir Türk seferberliğinin parçası olduğu ve İngiltere'nin arzuladığı bir sonuç olan Türk sorununun çözümünün uzun bir zamana ertelenmesi yönündeydi. Washington'dan gelen yazıda ise, Amerika'nın soruşturmaya katılma teklifini reddettiğini yazıyordu.¹⁶

1919 sonbaharında, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un, "Pontus Cumhuriyeti"ni tasarladığı ve bu düşünceyle Türklerle savaştığı ifade edilmiştir. Bu olay üzerine Rumların "kötü azınlık" olarak görülmeye başlandığı ve şimdi Türklerin onları yok etmeye başladığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte Sevr Antlaşması'nın Türkleri güçsüz hale getirip binlerce Hristiyan'ın yaşamını başıslamış olacağını fakat buna rağmen antlaşmanın uygulamaya konmamasına bir anlam veremediklerini belirtmişlerdir.¹⁷ Müttefik devletlerin temsilcilerinin Sevr'i, Türklere kabul ettirmesi gerektiği üzerinde duran Batı basını, her fırsatta bu konuyla ilgili haberler yapmayı tercih etmiştir.

Bununla birlikte toplanacak Millet Meclisi'nden önce yaptığı konuşmada Yunan Dışişleri Bakanı Baltazzi, Orta Asya'daki Yunanlıların yaptığı iddia edilen katliamlar ile ilgili detaylı bir rapor vermiştir. Ayrıca Türkler tarafından kadınlara, yaşlı erkek ve çocuklara yapıldığı iddia edilen sınır dışı edilme hadiselerini anlatmıştır.¹⁸ Önerilen araştırma komisyonuna değinen M. Baltazzi'nin Türk Milliyetçilerinin, komisyonun Yunanlılarca işgal edilen Asya Türkiye'sinin bölümlerine de gönderilmesi gerektiği taleplerini alay konusu yaptığı belirtilmektedir.¹⁹

Diğer taraftan 3.000'den fazla kadın ve erkek, Amerika'daki akrabalarının maddi ve manevi desteğini sağlamak için o bölgedeki Hristiyanlarca misafir edilmek ve Anadolu'da Rum ve Ermeni Hristiyanlarına karşı Mustafa Kemal Paşa'nın kuvvetleri tarafından yapıldığını iddia ettiği zulmü protesto etmek için "Yakın Doğu'nun Zulme Uğramış Hristiyanları Savunma Komitesi"nin düzenlediği toplantıda bir araya geldikleri haberi basında yer almıştır. Başkanlığını Protestan Kilisesi Piskoposu William T. Manning'in yaptığı bu toplantıda Manning, bütün dünyanın Türklerin azınlıkları yönetme adaletsizliğini bildiğini söylemiştir.²⁰ Sözlerinin devamında; Harput Yakın Doğu Yardım Hastanesi Başkanı olan Dr. Mark L. Ward'ın, diğer üç yardım çalışması ile birlikte, Türkler tarafından Anadolu'dan sınır dışı edildiği, Anadolu'daki Hristiyan azınlığa yapılan zorbalığı dışişleri bakanlığına bildirmek için İstanbul'dan Washington'a geçip Paris'e geldiklerini belirterek o ve arkadaşlarının, Türk zorbalığını kınadıkları için sınır dışı edildiklerini söylemektedir.²¹

Amerikan hükümeti ise, Anadolu'da sözde Türk mezalimini incelemek için İngiltere tarafından temsil edilecek komisyon davetini kabul etmiştir. Ancak İçişleri Bakanı'nın belirttiği üzere, komisyon bazı sınırlamalara tabi olacaktır. Bu sınırlamalar dahilinde, katılan hükümetlerin bilgilerine göre verilen koşullarda soruşturma yapabileceklerdir. Soruşturmayı hızlandırmak için hükümet tarafından tavsiye edilen görevliler, Türk ve Yunan illerine soruşturmanın eş zamanlı başlaması için atanmalıdır ve

¹⁶ *New York Times*, May 20, 1922.

¹⁷ *New York Times*, May 28, 1922.

¹⁸ *New York Times*, June 2, 1922.

¹⁹ *New York Times*, June 2, 1922.

²⁰ *New York Times*, June 2, 1922.

²¹ *The Washington Post*, June 3, 1922.

bu iki komisyonun soruşturmalarını tamamlamaları üzerine, onları kapsamlı bir raporla birleştirmeleri gerekmektedir.”²²

Bununla birlikte Rumlara yapıldığı iddia edilen katliamların daha fazla dikkat çekmesinin nedeni ile ilgili Washington Post gazetesi muhabirinin yazısı oldukça dikkate değerdir. Ona göre; “Eğer dünyanın bu kısmında Rumların acıları, Yakın Doğu'daki diğer Hristiyan milletlerinden daha çok dikkatimizi ve sempatemizi çekiyorsa, bu bize daha yakın oldukları ve Amerika ile Suriye'den çok bizimle ortak batılı fikirlere, beğenilere ve önyargılara sahip oldukları içindir.” Yazısının devamında;

“Yaşadıkları yer Yunan krallığı, İzmir ya da Trabzon olsa da biz Rumları Avrupalı, daha doğrusu batılı olarak görüyoruz. Türkiye'nin ya da Yunanistan'ın iyiliği açısından Sevr Antlaşması büyük güçler tarafından gözden geçirilmelidir. Eğer Bab-ı âli iyiliğine olursa, bu, Anadolu'daki tüm Rumları ve diğer Hristiyanları acımasız bir kadere terk etmek demektir. Mustafa Kemal'in ya da sultanın, Osmanlı İmparatorluğu'nun sefil kalıntıları üzerine yazılmış bir kâğıt değerinde olan Hristiyan nüfusuna karşı adaletli bir davranışta bulunacağı ya da bulunabileceği pek garantisi olmayan bir durumdur. Amerika'daki ve İngiltere'deki popüler duygu; Rumların, Anadolu'daki Türkler tarafından imhasına terk edilmeyeceği noktasının dikkat edilmesi gereken bir husus olduğudur ve Fransa da Amerika ve Suriye ile aynı fikirdedir.”²³

diyerek Rumlarla ilgili ivedilikle önlemlerin alınması gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Amerika, İngiliz hükümetinin yaptığı, Anadolu'da yapılacak sözde Türk mezalimi ile ilgili komisyon ile ilgili daveti kabul etmiştir.²⁴ Birleşik Devletler Hükümeti'nin Anadolu'da işlendiği iddia edilen “iğrençliklerin” araştırılmasına dâhil olmasıyla ilgili resmi bildirisi Paris'te büyük ilgi uyandırmıştır. Bu durum Birleşik Devletler'in tekrar Avrupa politik konularına dahil olması anlamına geldiğine dair bir düşünceyi beraberinde getirmiştir.

Araştırmanın konusu ise; Türklerin kendi kontrollerinde olan yerlerdeki Hristiyanlara kötü davrandığı iddiasının ve Yunanlıların da kendi kontrollerinde olan yerlerdeki Müslümanlara kötü davrandığı iddiasının incelenmesidir. Bu soruşturmayı üstlenen aynı kuvvetler buna benzer bir görevi daha önce 1919'da da üstlenmişlerdi. O raporda, Yunanların yaptığı zalimliğin açıkça ortada olduğu gösteriliyordu, ama bu rapor sonrasında hiçbir şey yapılmadı ve bu tür cezasız soruşturmaların bir işe yaramadığı şimdi bir sorguya daha ihtiyaç olmasıyla kanıtlanmıştır. Aslında eğer bir şey yapılmayacaksa araştırmanın da gereği yoktur. Hem Türklerin hem de Yunanlıların suçlu bulunduğunu düşündüğümüzde; o zaman çözümün iyice karışacağını belirten yazar, Yunanlıların İngilizlerin isteğiyle Anadolu'da tutulacağını Mustafa Kemal'i ise arkasına Fransızları alarak Yunanlıları dışarı atmak için savaşır halde bulunacağını belirtmektedir. Ona göre; eğer soruşturmadan bir şey çıkarsa, yaralar politik anlaşmalarla sarılmalıdır. Washington, Anadolu'ya tehlikede olanları koruyacak kadar asker yığmayacaksa, etkilenen bölgenin kontrolündekileri davranışlarını değiştirmeye ikna edecek politik ayarlamalar olmalıdır. Aslında durumun politik yönü araştırmanın biçiminde yansıtılmıştır. İngiliz Hükümeti'nin orijinal teklifi, Türklere ithamda bulunulan zalimliklerin araştırılmasıydı. Fransızlar önce

²² *The Washington Post*, June 4, 1922.

²³ *The Washington Post*, June 4, 1922.

²⁴ *The Washington Post*, June 5, 1922.

kabul etmiş, ama daha sonra Mustafa Kemal'le savaşan ve Anadolu'daki İngiliz ajanı olan Yunan yönetiminin de soruşturulmasını istemiştir.

1919'daki raporu hatırladığımızda Birleşik Devletleri temsil eden Amiral Bristol, Fransa'yı temsil eden General Bunoust, İngiltere'yi temsil eden General Hare ve İtalya'yı temsil eden General Dalolio tarafından yapılan soruşturma sonunda ortaya çıkmıştı. Bu rapor, Yunanlıların Mayıs'ta ordularının İzmir bölgesine girdikten sonraki davranışlarının cezalandırılmasına ilişkindi. Araştırmalar Yunanlıları suçlu bulmuştu. Raporlarında, Yunanlılar Anadolu'da oldukça bu tür problemlerin olacağını söylemişler ve onların çekilip gerekli işgal için Müttefik ordularının gönderilmesini önermişlerdi. Rapor Ekim 1919'da oluşturulmuş ama Yunanlılar Anadolu'da kalmakla yetinmeyip faaliyetlerini çok daha genişletmişlerdi. Araştırma sonunda önerilerin hiçbiri uygulanmadı ve uygulama amaçları bile unutuldu. Eğer Amerikalıların katıldığı yeni girişim bir rapordan başkasına yol açmayacaksa, amacı ne kadar övgüye değer olsa da, amaçlar için kullanışsız olacaktır. Eğer suçlama sabitlendikten sonra onun hakkında bir şey yapılacaksa, politik hareketlerle yapılmalıdır.²⁵

İngiliz Hükümeti'nin Birleşik Devletler, Fransa ve İtalya'yı Türklerin Anadolu'daki Hristiyan nüfus üzerindeki "iğrençliklerini" araştırmaya davet ettiği günden sonra, Beyaz Saray'da "Başkan neden katılmamız gerektiği konusunda bir şey göremiyor" dediği söyleniyordu. Türklerin yaptıkları katliamların Yunanlıların yaptıklarından çok daha fazla sayıda olduğunu belirten New York Times muhabiri, Türk cinayetlerinin soğukkanlılıkla ve Hristiyan nüfusunun sistematik katliamı ile Anadolu'yu "Türklerin gerçek anavatanı" yapma politikası olduğunu yazmaktadır.²⁶

İngiliz Hükümeti, yapılan açıklamaya göre Fransızların teklifinde olduğu gibi Anadolu'daki "vahşiliklerin" araştırılmasını geçen yıla sınırlandırmayı kabul etmiş, ama Amerikan tavrı ile cezalandırmayı reddetmiştir. İngilizler ayrıca geçen Haziran'da İzmit'teki tahliye sırasındaki Yunan taşkınlıklarını da tekrar incelemeyi geri çevirmiştir. Söylenene göre, komisyonun Anadolu için ataması İstanbul'daki dört Yüksek Komisyon Üyesi'ne bırakılacaktır.²⁷ Müttefiklerin barbarca hareketleri karşısında Amerikan hükümetinin resmî bir protesto dilekçesi vermesinden sonra, 6000 kişinin katıldığı toplantıda sözde Türk zulümleri konuşmalarla protesto edilmiştir.²⁸

Bununla birlikte Londra Müslüman Cemiyeti'nin verdiği ifadeye ise, Yunan askerlerinin Anadolu'da yaptıkları suçlardan bazılarının; evleri yakmak ve hasadı yok etmek olduğu belirtilmiştir. Bu bildiri, Amerikan Kurtuluş Komisyonu'nun iki üyesi tarafından yapıldığı ifade edilen bir araştırmanın sonuçlarından hazırlanmıştır. Bu iki araştırmacının Amerikalı Annie I. Allen ve Florence I. Billings olduğu belirtilmiştir. Bildiriye göre, Yunan ordusunun geçen Eylül'de çekilmesinden sonra Türk yetkililer onlara yıkılmış yerleri gezmeleri ricasında bulunmuştur. Raporlarına kısa bir önsözde şöyle yazmışlardır:

"Birimiz köylülerle konuşurken diğerimiz de yıkıntılar arasında gezdi ve fotoğraf çekti. Gözün gördüğünü yorumlamaya gerek yoktu. Çatılar ve iç kısımlar tamamen yanmıştı, taştan duvarlar bazen kısmen bazen de tamamen yıkılmıştı. Tarlalardaki uzun siyah şeritler buğdayın nerede yandığını gösteriyor. Yanmış bakır

²⁵ *New York Times*, June 6, 1922.

²⁶ *New York Times*, June 7, 1922.

²⁷ *New York Times*, June 15, 1922; *The Washington Post*, June 15, 1922.

²⁸ *Christian Science Monitor*, June 19, 1922.

mutfak eşyalarında hem süngü hem de yangın izi vardı. Köylüler kurtardıkları biraz buğdayla uğraşıyorlardı. Değirmenler sistematik olarak yakıldığından, onları suyla ıslatıp yiyorlardı. Genel olarak konuşmak gerekirse, köye ortaklaşa 10 gün ile 3 hafta yetecek kadarını koruyabilmişlerdi.”

Bu uzmanların birlikte yaptıkları incelemeleri sırasında sekiz köyü gezdikleri söyleniyordu. Birinin Türkçeyi iyi konuştuğu belirtiliyor ve köylerden ayrılmadan önce muhtar ya da okul müdürüyle görüşmeye çalıştıkları bildiriliyordu.²⁹

Avam Kamarası'ndaki soruşturma için müttefik güçlerin temsilci gönderme durumlarıyla ilgili soru soran muhabire cevap veren Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Cecil Harmsworth, Fransızların, İtalyanların ve Birleşik Devletlerin prensipte İngiliz Hükümeti'nin Anadolu'daki iddia edilen vahşetin soruşturulması ile ilgili teklifini kabul ettiklerini ama bazı değişikliklerin de düşünüldüğünü söylemiştir. Bununla birlikte, Yunan Hükümeti'nin Yunanistan kontrolü altındaki bölgelere komisyon gönderilmesini kabul ettiğinin de anlaşıldığını belirtmiştir.³⁰ Diğer taraftan İngiliz ve Fransız basınının Türkler aleyhine yaptıkları propaganda, daha sonra Lozan'da Türk temsilciler tarafından belgelerle çürütülmeye çalışılmıştır. Türk temsilcilerin beyanatları karşısında bu ülkelerin propaganda teşkilatları, bu beyanatların kendi kamuoyları üzerindeki etkisinin azaltılması için çaba göstermek zorunda kalmışlardır.³¹

İngiliz kaynaklı bir telgrafta ise, Türk orduları tarafından yapılan aşırılıkların bildirildiği basında yerini almıştır. Türkler tarafından Rumlara yapıldığını ifade ettikleri katliamlarla ilgili belgeler ortaya konduğu belirtilmiştir. Yunanlıların da Türklerle yönelik aşırı hareketlerde bulduklarının bilindiğinden söz edilmiştir.³² “Rumların katledildiği” iddiası resmî belgelerde yer almaz iken Türklerin Rum ahali tarafından katledildiğine dair oldukça fazla belge bulunmaktadır.

Bununla birlikte diğer bir mesele ise Eylül'de Türklerin İzmir'i ele geçirmesinden sonra İzmir'de yaşanan yangını kimin çıkardığıdır. Yunan ve İngiliz kaynaklı çeşitli bilgiler İzmir yangınının Türk eseri olduğunu iddia etmektedir. Türk basın bürosu, Avrupa'ya ait düşünceden sonra amacı ordunun değerini kaybettirmek olan bu yanlış bilgilere, hoş olmayan yalanlamaya itiraz etmek için yetkilendirilmiştir. Bununla beraber şehirde ateş yakmakla suçlanan Ermeni ve Yunan milliyetçilerinin bu suçu kabul etmekte oldukları da bazı gazetelerde yerini almıştır.³³ Bu işi Türklerin yaptığı iddiasının hiçbir şekilde doğru olamayacağını belirten Le Figaro “*kazanan mı yoksa kaybeden mi o bölgeyi yakmak ister?*” sorusunu sormaktadır. Ona göre; orada yaşamaya devam edecek olan tarafın böyle bir şeye ihtiyacı hiçbir zaman olmayacaktır. Bunun yanı sıra muhabirinden aldığı bilgilere yer veren gazete, geri çekilmeleri boyunca Yunanlıların, Aydın ve Nazilli şehirlerini, buldukları tüm Türk köylerini yaktıklarını, geçiş yolundaki Türkleri soyduklarını ve bununla birlikte

²⁹ *New York Times*, July 2, 1922.

³⁰ *New York Times*, July 6, 1922; *The Washington Post*, July 6, 1922; *Le Figaro*, Septembre 15, 1922.

³¹ Sezai Kürşat Ökte, “Lozan Barış Konferansı Sürecinde İç ve Dış Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik Faaliyetler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.49, (Bahar 2012): 172.

³² *Le Figaro*, Septembre 16, 1922; bkz. Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri, c.I, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009).

³³ *Le Figaro*, Septembre 17, 1922; *Le Figaro*, Septembre 21, 1922.

onlara direnenleri öldürdüklerini yazmaktadır. Ve tüm bunların cephe gerisinde gerçekleştiğini, hiçbir askerî gerekliliğin olmadığını ilave etmektedir.³⁴

İzmir yangını kimin çıkardığı meselesi bugün bile tartışılmaya devam etmektedir. Encyclopedia Britannica'nın 1970 edisyonunda kentin imhasından "Yunan ricatı sırasında doğan savaş zararı" diye söz edilmekte; ayrıca 1919 yılındaki Yunan işgali sırasında "Türk halkına karşı mezalim" vurgulanmaktadır.³⁵ Zaten aklıselim olarak düşünüldüğünde Türklerin bu yangını yapmakta ellerine geçecek herhangi bir şeyin olmadığı aşikârdır. Rumların ve Ermenilerin ise uzun bir zamandır yaşadıkları bölgenin muharebeler neticesinde yine Türklerin elinde kalmasına tepki göstererek bu yangını çıkarmış olmaları çok daha akla yatkın gözükmektedir. Batı basınının konuya yaklaşımı ise tamamen dinî faktör üzerinden gerçekleşmiştir. Aynı dine mensup olmalarından dolayı Rumların, Yunanlıların ve dahi Ermenilerin birlikte hareket etmeleri çok da anormal karşılanmamalıdır. Burada Batı basınının olaylara objektif yaklaşmak yerine dinî açıdan yaklaşım sergilemesi ve o yönde haberlere yer vermesi daha dikkat çekici olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'deki Rumlarla ilgili genel olarak dış basın incelendiğinde, Batı basınının Yunanlıların ve Rumların tarafını tutarak Hristiyanların acı çektiklerine dair iddialara yer vermiş olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Paris Barış Konferansı'na katılıp, hem Yunanlıların hem de Rumların isteklerini sıralamış olan Yunan Başbakanı Venizelos, "Hristiyanlar Türkiye'de acı çekiyor" iddiasını her fırsatta yinelemiştir. Bu konuyla ilgili fırsatları değerlendirmesini iyi bilmiş, en önemli propaganda aracı olarak basını kullanmış ve gazeteler aracılığıyla kamuoyunun Rumlara olan ilgisini arttırmaya çalışmıştır.

İnönü Muharebeleriyle başlayıp Büyük Taarruz ile sona eren Batı Anadolu'daki muharebeler neticesinde ise, Yunanlılar müttefik devletlerin hiç beklemedikleri bir sonla mağlup olmuşlardır. Bu durum Batı basınının önde gelen gazeteleri içerisinde de şaşkınlık yaratmıştır. Çünkü bu muharebeler boyunca Batı basınında yapılan haberler incelendiğinde; Türklere Sevr Antlaşması'nın çok küçük değişikliklerle kabul ettirilebileceği düşüncesi hakimdir. Bununla birlikte Türklerin Anadolu'da, Yunanlıların soydaşları olarak lanse edilen Rumlara, "katliam" yaptıklarına dair haberler de Batı basınında yer almıştır. Bu gibi haberlerle, Mudanya Mütarekesi ve arkasından gelecek olan Lozan Konferansı'nın çalışmalarını etkileme düşüncesi söz konusudur. Yunan Başbakanı Venizelos ile dirsek teması içerisinde olan Batı basınının önde gelen gazeteleri, "Hristiyan din kardeşleri"nin katliama uğratıldıkları iddiasını her fırsatta dile getirerek Lozan Konferansı'nda yer alan müttefik devletlerin temsilcilerini Rumlar ile ilgili alınacak kararlar hususunda etkilemeyi amaçlamışlardır.

Dış basında Batı Anadolu'daki muharebelerle ilgili yapılan haberler, yorumlar ve yayınlanan mektuplarla kamuoyunun ilgisinin sıcak tutulmaya çalışıldığı görülmektedir. Böylece Rumların ve Yunanistan'ın Türklere karşı "haklı gerekçelerle" hareket ettiklerine dair bir algının oluşmasına çalışıldığı göze çarpmaktadır. Lozan'a giden süreçte Batı Anadolu'daki muharebelerle ilgili Batı basınında çıkan haberler, dünya kamuoyunun

³⁴ *Le Figaro*, Septembre 27, 1922.

³⁵ Marjorie Housepian Dobkin. *İzmir 1922*, (İstanbul: Belge Yayınları, 2012), 343.

olaylara bakış açılarını ve dahi müttefik devletlerin temsilcilerinin kararlarını etkilemede ehemmiyeti haiz bir değere sahip olmuştur. İngiliz, Amerikan ve Fransız basınının önde gelen gazetelerinin muharebelere ve Rumlara bakış açıları olayların dünyaya aktarılış üslubunun bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir. Lozan Konferansı'nın konuları içerisinde "Türkiye'deki Rumlara durumunun ne olacağı" meselesinin yer aldığı dikkate alınırsa Lozan öncesinde Batı basınında yer alan haberlerin etkisi daha iyi anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

1. Gazeteler

- The Times**, June 30, 1921.
Christian Science Monitor, September 21, 1921.
The Times, September 27, 1921.
The Times, September 29, 1921.
The Times, November 26, 1921.
The Times, March 2, 1921.
The Times, March 10, 1921.
New York Times, August 29, 1921.
Christian Science Monitor, October 25, 1921.
New York Times, May 16, 1922.
New York Times, May 17, 1922.
New York Times, May 18, 1922.
New York Times, May 20, 1922.
New York Times, May 28, 1922.
New York Times, June 2, 1922.
New York Times, June 2, 1922.
New York Times, June 2, 1922.
The Washington Post, June 3, 1922.
The Washington Post, June 4, 1922.
The Washington Post, June 4, 1922.
The Washington Post, June 5, 1922.
New York Times, June 6, 1922.
New York Times, June 7, 1922.
New York Times, June 15, 1922.
The Washington Post, June 15, 1922.
Christian Science Monitor, June 19, 1922.
New York Times, July 2, 1922.
New York Times, July 6, 1922.
The Washington Post, July 6, 1922.
Le Figaro, Septembre 15, 1922.
Le Figaro, Septembre 16, 1922.
Le Figaro, Septembre 17, 1922.
Le Figaro, Septembre 21, 1922.
Le Figaro, Septembre 27, 1922.

2. Kitaplar ve Makaleler

Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922, c.I, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009.

Dobkin, Marjorie Housepian. *İzmir 1922*, çev: Atilla Tuygan, İstanbul: Belge Yayınları, 2012.

Hatipoğlu, Murat. *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.

Ökte, Sezai Kürşat. "Lozan Barış Konferansı Sürecinde İç ve Dış Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik Faaliyetler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.49, (Bahar 2012): s.127-178.

Smith, Michael Llewellyn. *Yunan Düşü*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002.

Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.IV*, İstanbul: MEB Yayınları, 1991.

Türk İstiklal Harbi Özet Tarihi, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2001.